

leg neki segédkező magyar írástudó javítása következtében. De egy ötödik példányváltozatra mutathat, hogy míg LODERÉCKER kiadása a legtöbb esetben a B-hez simul, a Gerulus, a m értelmezésében C-t követi (*Hordo*), s ebben eddig azonos volna PONORI THEWREWK mintájával, a Nympha-éban viszont A-t, s ebben eltér PONORI THEWREWK-től, bár persze elvège ez is lehet LODERÉCKER javítása.

Az itt röviden bemutatott eltérések azt hiszem, valószínűvé teszik azt a feltevésemet, hogy a szótár fűzésekor kétféle típusú ívek szeszélyesen összekeveredtek, s ezért a különféle példányokban sokféle változat lehetséges. Úgy látszik azonban, hogy az íveket önállóan, a többitől elszigetelten véve, mindig csak két változat van, egy eredetibb és egy, a nyomás közben itt-ott módosított, s a mai példányok sokféle variációi csak az ívek rendszertelen keveredésének tudhatók be.

BÁRCZI GÉZA

Apáczai Csere János könyvtára. A *Magyar Könyvszemle* 1959. évfolyamának első füzetében¹ HERPEI János nagy gonddal állította össze APÁCZAI könyvtárának ma ismert darabjait. Egy Marosvásárhelyt, a volt ref. kollégiumi (jelenleg Bolyai-) könyvtárban őrzött kötet címét azonban nem közölte, mert csak SZABÓ Sámuel 1863-as hiányos publikációjára² támaszkodhatott. Érdekes, hogy ugyanez a könyv KONCZ József értesítése alapján GYULAI Farkas *Apáczai-tanulmányában*³ is felbukkan, szintén cím és bibliográfiai leírás nélkül. FARCZÁDY Eleknek, a marosvásárhelyi Bolyai Dokumentációs Könyvtár tudós igazgatójának szívességéből⁴ módomban van az APÁCZAI-irodalom ez apró hiányát pótolni.

A magyar bibliográfiai irodalomban közel száz éve ismeretlenül forgolódo könyv címe tehát a következő: „*NOVAE Motuum Coelestium, EPHEMERIDES BRANDENBURGICAE, ANNORVM LX, INCIPIENTES AB ANNO 1595, et desinentes in annum 1655 ... Auctore Davide Origano Glacense Silesio, Germano ... Francofurticis Viadrum Anno 1609. Typis Ioannis Eichornij apud Davidem Reichardum bibliopolam Stetinensem.*” Mai könyvtári jelzete R. 154. 4⁴.

A kötetábla belső oldalán a következő bejegyzés olvasható: „*Vitebergi, 10 fl. 15 gr. (?)*. — *Clarissimo viro D(omin)o Johanni Apácai S. S. Theologiae Doctori Amico et Compatri meo Charissimo Hu(n)c Libru(m) non alteri(us) Libri causa quam perpetuendae ergo hunc Libru(m) d(ono) d(edit) signavit(ue) hoc nu(n)-qua(m) intermoritura amicitiae fide.*” Az aláírás, sajnos, hiányzik. — A címlap legfelső szegélyén viszont APÁCZAI ismert szép írásával: „*Johannis Chierj Apacii Theol. Doct. et Professoris*”. E névbejegyzés a *Johannis* szó kivételével át van húzva, s a *Chierj Apacii* fölébe az új tulajdonos írta a nevet: PÓSAHÁZI. Ugyanezen sorban, a jobb sarkon más kéz bejegyzése: „*Liber Ill. Collegii S : P : Albensis.*”

Ha a bejegyzéseket sorba vesszük, néhány apró, de érdekes adat állítható össze a könyv vándorlásáról. A magát meg nem nevező *computer* csak MOGYORÓSI Elek kolozsvári lelkész lehet.⁵ APÁCZAI másik komája PORCSALMI András volt, ő azonban nem for-

¹ 79—85. l.

² *Apáczai Csere János Magyar Logikája*, Bpesti Szle. XVII. (1863) 494. l.

³ *Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához*. Kolozsvár, 1892. 6. l.

⁴ 1959. szept. 3-án hozzám intézett levele alapján.

⁵ Az APÁCZAI halálára írt gyászversében nevezi magát az elhunyt komájának; ugyanezt teszi PORCSALMI András is. Vö. BÁN Imre: *Apáczai Csere János*, Bp. 1958. 538—539. l. MOGYORÓSI R. ZOVÁNYI Jenő *Cikkei a Theológiai Lexicon részére*, Bp. 1940. 308. l.

dult meg külföldön, míg könyvünket tulajdonosa Wittenbergből hozta. Hogy Kolozsvárt került APÁCZAI birtokába, azt névbejegyzése is igazolja, a *Chierj* alak 1656 előtt nem fordul elő aláírásaiban. PÓSAHÁZI bizonyára Gyulafehérvárt jutott hozzá, ahová a bujdosó sárospataki kollégiummal 1672-ben került. A könyv azután a sárospatak—gyulafehérvári könyvtárban talált otthont, valószínűleg PÓSAHÁZI 1683-ban bekövetkezett halála után. A bujdosó kollégium 1716-ban Marosvásárhelyre vitte. Nem tudtuk eddig, hogy az irodalmilag is működő MOGYORÓSI megfordult Wittenbergben.

HEREPEI János jegyzékének kiegészítésére közlöm még, hogy APÁCZAINAK a nagyenyedi volt református kollégiumi, jelenleg Bethlen Dokumentációs Könyvtárban is található könyve, egy névtelen szerzőnek „*Commentariorum de statu religionis et reipublicae in Regno Galliae Regibus Henrico Secundo, Francisco Secundo et Carolo nono s. l. 1577*” című műve. Ennek címlapján: „*Sum Joh. Chierj Apacii.*” Egyéb bejegyzés nincs benne.⁶

BÁN IMRE

A Mezei Gazdaság, a Magyar Kurir ismeretlen melléklapja. A bécsi *Magyar Kurir* 1801. évi 46. száma P[ÁNTZÉL] D[ániel] aláírásával tudtul adja a „Magyar Publikumnak” hogy „azon oeconomica, az az, gazdaságról szolló magyar újságokat, a’ mellyeket a’ Fels. Királyi udvari Magyar Kantzelláriának engedelméből, Schönfeld Ur, néhány esztendeig itten iratott, ’s a’ maga Tipográfiájában nyomtattatott, és a’ mellyek meg lehetős kedvességet is nyertek a’ két Hazában; de az alkalmas Irónak nem léte miatt, már régen félbe szakadtak, a’ nevezett Fels. Kancelláriának kegyes engedelméből, ennek utánna mi [PÁNTZÉL és DECSY] fogjuk, Magyar Gazda titulus alatt, folytatni, és a’ jövő Juliustól számlálván, minden hónapban, két árkussal fogunk a’ Magyar Kurir Erdemes Olvasóinak ingyen kedveskedni. Hogy többekkel szolgálhassunk, arra még most, tehetségünk tsekély vólta miatt, nem kötelezhettyük magunkat, reményljük, hogy ezen igyekezetünket is jó néven fogja a’ két Nemes Magyar Haza venni.”¹

Ez a bejelentés a ma bibliográfusa és sajtótörténésze számára több eddig vitatott vagy nem helyesen megvilágított kérdésre ad választ.

Hogy időrendet tartsunk, mindenekelőtt az első, *tartalmában, történetében is részletesen ismert*² gazdasági szaklapra kell visszatekintenünk. Ez az újság 1796. jan. 1-én indult „*Magyar Ujság*, melly Magyar és Erdély Országban a mezeigazdaságot és szorgalmatosságot erányozza” címmel. Sajtótörténeti forrásaink erre vonatkozó adatai hiányosak. Most már — a *Magyar Kurir* jelentése alapján — elfogadhatjuk tehát, hogy a *Magyar Ujság* SCHÖNFELD nyomdájában készült Bécsben, sőt alaposan feltételezhetjük, hogy a *szerkesztést* is SCHÖNFELD tartotta kézben — a „mellyeket Schönfeld

⁶ BÁN Imre i. m. 309. l.

¹ *Magy. Kurir.* 1801. jún. 9. 709—710. l.

² Ezt megelőzően állítólag volt egy *Ungarische Oekonomische Zeitung* c. (valószínűleg magyar nyelven) 1789 közepén Pozsonyban. (Vö. TRÓCSÁNYI Zoltán: *Ki látta az Ungarische Oekonomische Zeitungot?* Magy. Könyvszle. 1939. 312. l. DEZSÉNYI Béla: *Legrégibb hírlapjaink életrajzához.* Magy. Könyvszle. 1940. 359. l. KÓSA János: *Ungarische Oekonomische Zeitung a legrégibb magyar gazdasági szaklap.* Magy. Könyvszle. 1941. 390—392. l. SÁNDOR István: *Magyar Könyvesháza* (Győr 1803. 160 l.) említ egy már 1783-ban, Pozsonyban megjelent *Királyi Magyar Ujság a Földművelésről* címűt; sőt állítólag még ezt is megelőzte 1778-ban Pozsonyban az *Ungarische Agrikultur Zeitung.* (Vö. D. B. cikkével, Magy. Könyvszle. 1943. 288—290. l.) Ezek egyike sem ismeretes azonban részletes tartalmában.

³ D. B.: *Pethe Ferenc Gazdaságot Tzélzó Ujság-jának néhány problémája.* Magy. Könyvszle. 1943. 288—291. l.

Ur ... iratott" megjegyzés erre enged következtetni.⁴ Ezt a gazdasági hetilapot a 25 számtól KISSZÁNTÓRI PETHE Ferenc, a magyar tudományos gazdaságtan egyik megalapítója szerkeszti *Gazdaságot Tzélzó Ujság* címmel, és még ugyanabban az évben (1796) *Vitáglódó Magyar Gazdára* változtatott címmel folytatja 1797. december végéig. Akkor azzal az ígérettel zárja le, hogy csak addig szünteti meg, amíg „más plánunot készíthet hozzá”.

Sajtótörténeti munkáink csaknem egyértelműen vallják, hogy 17 esztendeig kellett várni egy újabb gazdasági szaklapra, amíg ti. PETHE meg nem indította 1814-ben a *Nemzeti Gazdát*. Ezt a tévedést megcáfolja a fenti közlemény, mert ez vitathatatlanul egy gazdasági szaklap bejelentését tartalmazza, mégpedig PETHE Ferenc lapjának folytatásaként: „... gazdaságról szolló magyar ujságokat ... mi fogjuk, Magyar Gazda titulus alatt, folytatni.” Az újság kiadására a szerkesztők hatósági engedélyt kértek és kaptak, s megjelölték annak címét is. Igaz, hogy a közlemény „Magyar Gazda” titulus alatt ígéri az újságot, de az már az első „árkustól” a *Mezei Gazdaság* címet viseli. — A mai értelmezés szerint ezt a lapot a *Magyar Kurir* melléklapjának tekinthetjük. Érdekes, hogy sajtótörténeti munkáink, hírlapbibliográfiáink, a *Magyar Kurir* történetének írói ezt a melléklapot teljesen figyelmen kívül hagyták.⁵

A *Mezei Gazdaság* szerkesztői a következőkben jelölik meg az újság tárgyát: „... a' földművelésnek, barom tartásnak tökéletesítése, az ártalmas állatoknak, bogaraknak, férgeknek, 's füveknek ki irtása, a' hasznosoknak természetése, a' manufakturák és fábrikák, a' föld terméseinek külömbkülömb haszonra leendő fordítása, 's több ehez hasonló... A' mi jót ezekről, az elmúlt és a' most kezdődött században a' tudós emberek, és a Gazdaságnak tökéletesítése végett öszveállott tudós Társaságok, eddig ki adtak, és ezután is ki adni fognak, mi, mind azt, lehető rövidséggel, de érthetőképen Érd. Olvasóinkal közleni el nem mulattjuk.” A részletes terveket csak az 5. árkus után adják egy 6 oldalra terjedő összefoglalásban, amelyeket ők maguk is az „Ujság tzéljának és intézeteinek előadása”-ként fognak fel. Ez az utólag adott ajánlás megmutatja, hogy gyakorlatot szerkesztők irányítják a lapot. Különösebb szerkezeti egység nélkül tárgyalják a gazdasági ismereteket, minden hozzáfértőt csatlakozásra buzdítanak, hisz a legfőbb feladat, hogy egyrészt a külföldön már bevált gazdasági eredményeket megismertessék az olvasókkal, s másrészt megadják a lehetőséget a hazai eredmények köz-

⁴ Ezt a feltevést erősíti meg FÖLDI János levele is, melyet e gazdasági lap 33. száma közöl „E' 's ez” aláírással Hadházáról. (A megfjtést SZILY Kálmán: *Az első magyar gazdasági folyóirat*. Magy. Könyvszle. 1898. 270—272. lapjáról vettem.) FÖLDI — aki levelében elismeri az igyekezet hasznosságát és szükségességét — féltetve a lappal szembeni korábbi idegenkedését beáll a rendes előfizetők közé, amikor látja, hogy „Magyar pennára került az Igazgatás”. Tehát ő szintén úgy tudta, hogy német szerkesztő állt kezdetben a lap élén.

⁵ FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780—1867*. Bp. 1887. KERESZTY István: *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867*. Bp. 1916. DEZSÉNYI Béla: *A magyar hírlapirodalom első százada 1705—1805*. Bp. 1941. DÓCZY Jenő—WELLMANN Imre—BAKÁCS István: *A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete (1505—1805)*. Bp. 1934. — Viszont a *Mezei Gazdaságot mint önálló művet* említik: DANIELIK József: *Magyar írók életrajzgyűjteménye*. Pest, 1858. A kiegészítő 2. kötetben DECSY munkái között felsorolja „A mezei gazdaságot tárgyzó jegyzések”-et, mint 1811-i bécsi kiadványt (nyilván téves a kiadás éve); PÁNTZÉLNál nem említi. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkáiban* DECSYNél 1800—1801. évre teszi tévesen a szerkesztést (1893, II. 732. l.); PÁNTZÉL munkái között is felemlíti (1905, X. 255. l.). PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712—1860*. PÁNTZÉLNál felsorolja (1891, III. 34. l.), DECSYNél az életrajzban nem említi, de a „Jegyzések” címszónál igen (1890, II. 273. l.). PINTÉR Jenő *Magyar irodalomtörténete* IV. Bp. 1931. 81. l. (DECSY) és 84. l. (PÁNTZÉL) mint közösmunkát említi a *Mezei Gazdaságot*. Az OSZK-ban szintén a könyvraktárban akadtunk rá, s most helyeztük át a Hírlaptárba.

ismertté tételére. Mint különleges ajándékot helyezik kilátásba a „rajzolatokat”, hogy azokból jobban megismerhessék a növényeket, az épületeket vagy a „makhinákat”. (Sajnos, ez utóbbiakból egyet sem adtak.)

A periodicitást és a terjedelmet tekintve, a következők a terveik: minden 3 hónap alatt adnak „6—6 árkust; egy-egy Tsomó nevezet alatt: következők képpen esztendő alatt 4 Tsomót, . . . a’ mellyek az esztendőnek végén egy 4 Tsomókból áll meg lehető nagyságú könyvet fognak tenni.”⁶

Sajnos a nagy tervek nem válhattak valóra. A *Mezei Gazdaság* első csomójának, vagyis első negyedének kezdő ívén még szerepel a címén kívül a dátum is, mely szerint „1801, Jul, Aug. Sept.”-i anyagot tartalmaz. De mindjárt, az első negyedévben jelentkeznek a nehézségek: az első csomó befejező íve csak a december 18-i számmal kerül szétküldésre. Ezt megelőzően dec. 11-én küldik szét a fenn már ismertetett előszót és az első csomó címlapját, mely ismét változtat a címen, amennyiben *A’ Mezei Gazdaságot Tárgyázó Jegyzések*-nek nevezi.⁷ (Érdekes, hogy a szerkesztés mennyire lazán kezeli saját melléklapjának címét. Így pl. a *Magyar Kurir* 1801. szept. 4-i és okt. 30-i számában „Mezei Gazdálkodás”-nak nevezi lapját, melyet már korábban rendszeresen „Mezei Gazdaságnak” jelzett.) Az 1801. év negyedik negyedére tervezett csomó ívei csak dec. 25-én indulnak, aztán gyors egymásutánban úgy jelennek meg, hogy 1802. febr. 26-ára már a szerkesztők lerójják tartozásukat, és mindössze kéthavi késésben maradnak. (Valószínűleg a megkésés volt oka annak is, hogy a 2. csomó fejlécéről lemaradt a dátum, így terelve el a figyelmet a lemaradásról.) Az 1802. év első csomójának első ívét márc. 12-én küldik, a következőt két hét múlva, aztán májusban kettőt, június és júliusban egyet-egyet, ami egyben az utolsó levél lett, bár még november 30-ig, úgy látszik, reménykedett a szerkesztőség, mert csak ekkor jelentette be a következőket: „Ebben az esztendőben a’ papiros, a’ betű szedőknek ’s nyomtatóknak munkájuk nagyon drágulván, ’s jövedelmünk sem lévén annyi, hogy ujságjainkal együtt az Egyiptom historiáját,⁸ és a’ mezei Gazdaságbéli ujságokat is, tetemes kárunk nélkül nyomtattathassuk: tanácsosabnak tartottuk, elsőben az Egyiptom historiáját el végezni, ’s azután a’ mezei Gazdaságot tárgyázó jegyzéseinket tovább folytatni, melly miatt, a’ ki a’ jelenvaló nagy drágaságot jól meg fontolja, reánk meg nem nehezten.” Az ígértből azonban semmi sem lett, pedig az utolsó ívben még utal is a következő csomó anyagára, hogy ti. egy „érdemes Alföldi Honfinak betses munkátskáját” fogják közölni a szőlőművelésről, borszűrésről és bortartásról. Még korábban is találunk utalást arra, hogy az 1802. évi 2. csomóra is van anyaguk.⁹ A megszűnésnek oka tehát valóban

⁶ Ajánlás V. 1.

⁷ Teljes cím : „*A’ Mezei Gazdaságot Tárgyázó Jegyzések A’ Mellyeket a’ külföldi szorgalmatos mezei Gazdáknak, és ezen minden tekintetben igen szükséges és hasznos mesterséget gyarapítani igyekező Tudós Társaságoknak írásaikból ki szedegetni, és a’ két Magyar Hazából érkezendő hasonló tárgyú levelekkel egygyütt a’ köz jönnek elő mozdittatása végett, apródonként közönségesekké is tenni szándékoznak A’ Magyar Kurirnak Irói.*” (A csomókhoz adott címlapok e szövege változatlan marad attól kezdve végig.)

⁸ „*Egyiptom ország rövid históriája*, mellyben annak régebb s később időkbéli boldog s boldogtalan sorsa, egyszersmind természeti, egyházi, polgári tudomány mesterség- és kereskedésbéli, nem külömben hadi állapotja summásan le vagyon írva D. Decsy Samuel által Bácsben, 1803. esztendőben”. 8°, VIII, 424 l., 1 térkép (CZETTER S. metsz.). 1798. dec.-tól 1802. nov. 30-ig rendszertelen időközökben mellékeltek a mű íveit toldalékképpen a *Magy. Kurir*hoz. Az önálló kiadványhoz 1803. „Sz. András havának 12-ik napján” írta DECSY az „előljáró beszédet”. (DANIELIK és SZINNYEI 1811-re teszik — tévesen — a megjelenése idejét.)

⁹ Az 1802. apr. 2. szám közli, hogy a Hódmezővásárhelyről beérkezett tudósítások, levelek közül több kap feleletet; majd „a M. K. az az írója fog felelni . . . a II. köt. 2. tsomójában, aki a tavalyra ki jött 2-ik Tsomót ki adta”.

nyomdai természetű és nem szerkesztői nehézség lehetett. Egyéb forrásokból is tudjuk ugyanis, hogy az 1801–1802. évben nőtt a háborús időkre jellemző anyagihiány, fokozódott a drágaság, emelkedett a munkabér; a szerkesztők tehát komoly küzdelmet folytattak a lap fenntartásáért.

A nyomdával amúgyis nehézségek voltak. Ezek a nehézségek nem csupán a papír és nyomtatás költségei miatt jelentkeztek, hanem „a betű szedő és könyvnyomtató legények ritkaságok miatt, ...sokszor három-négy hétig is el hevert írásunk a tipografiában”, mert nem volt más „magyar írást olvasni 's szedni tudó legényünk”, mint a főlap szedője, — panaszkodik a szerkesztő.¹⁰

A *Mezei Gazdaságot* negyedévenként, azaz csomónként felváltva szerkesztette PÁNTZÉL Dániel és DEOSY Sámuel. Témakörük gazdagnak mondható; nagyobb cikkeik a gabonaraktárakról, indiai kávéról, sáfrányról, földi mandula ésogyoróról, indiai nádmézzről, egy Bécs melletti méhészetéről szólnak. Nem sikerült teljesen megvalósítaniok azt a célkitűzést, hogy a honi gazdák mintegy egymást világosítsák fel közérdekű leveleikkel. Van azonban egy témakör, ahol megközelítették ezt a célt: a gabonaüzögre vonatkozólag az ország különböző részéről kb. 20 levelet közölnek, amelyeken keresztül élénk vitát alakítottak ki. Gyakorlati értékűek az úgynevezett „elegyes dolgok”, amelyekben külföldi eredményekről hallunk és gyakorlati utasításokat kapunk ezeknek felhasználására nálunk.

A szerkesztési tervek között szerepelt a növények, gazdasági gépek és épületek rézmetszeteinek kiadása is. Ez a dicséretre méltó és nagyvonalú terv a nehéz viszonyok között elég szerényen valósult meg. Csomónként, vagyis negyedévenként két kézzel színezett rézmetszetet közölnek: a sáfrányról, földi manduláról és földiogyoróról. Ezekkel is mindig késésben vannak; a késést azzal indokolják, hogy nem kapnak olyan személyt, aki a színezést megfelelően elvégezné.

Amikor a szerkesztők a *Mezei Gazdaság* íveinek szétküldését megszüntették, a *Magyar Kurir* már hirdette (1801. július 3-i számában) az *Orvosi és Gazdasági Tudósításokat*, amelyre SÁNDORFFI József szervezi az előfizetést.¹¹ Ez a lap — bár elsősorban orvosi, de majdnem fele részben gazdasági — többszöri elhalasztás után végre 1803 februárjában megindult. A laptervek a *Magyar Kurir* szerint a következők: „hetenkint kijönnek az árkusok, hogy esztendő végével 4 tsomóba lehessen szedni, s így négy darabba kötni. Minden negyedik vagyis utolsó darabnak a végére készül egy lajstrom, melybe ABC betűinek rendje szerint minden belekerül”. Ezek a tervek csaknem teljesen azonosak a *Mezei Gazdaság* által megvalósítottakkal. Szinte arra kell gondolnunk, hogy SÁNDORFFI, aki szintén Bécsben volt ezekben az években, az erkölcsi támogatáson kívül gyakorlati ötleteket is kapott a *Magyar Kurir* szerkesztőitől.

Mikor SÁNDORFFI — valószínűleg saját hibáján kívül — nem válthatta be kellőképpen a hozzáfűzött reményeket, a *Magyar Kurir* szerkesztői ismét több teret adnak a gazdasági vonatkozású híreiknek. Az 1804. évi december 4-i számban biztatják is olvasóikat, hogy a házi és mezei gazdaságra vonatkozó tapasztalataikat írják meg, hogy leközölhessék. Már előbb, az októberi számokban „házi gazdasági jegyzések” cím alatt adtak is ilyen közléseket, ezekből azonban nemcsak melléklap, de még külön állandó rovat sem alakult ki. PÉTHE Ferenc megígért lapja késett 1814-ig, mégsem volt az ország teljesen gazdasági lapok nélkül. 1801–1802 között a *Mezei Gazdaság*

¹⁰ *Magy. Kurir*. 1801. 686. l.

¹¹ Erre az újságra vonatkozóan l. BUSA Margit cikkét: *Az Orvosi és Gazdasági Tudósításokról*. *Magy. Könyvszle.* 1957. 4. 379–381. l. Itt kell megjegyeznünk, hogy az e lapot hírül adó első hirdetés nem a *Magy. Kurir* okt. 27-i, hanem már a júl. 3-i számában jelent meg. Ezenkívül, hogy SZINNYEI említ még 3. számot is a *Magyar Írók*, III. köt. 682. lapon FÖLDI Jánossal kapcsolatban.

jelent meg, majd SÁNDORFFI részben gazdasági lapja az 1803. évre adott valamit, az 1804-es évtől pedig a *Magyar Kurir* próbált gazdasági híreket hozni; az 1813-ban megjelent *Gazdaságbéli Gyűjtemény* — mint KULTSÁR István *Hazai és Külföldi Tudóstítások* c. lapjának melléklapja — hidalja még át ezt a hosszú pihenőt. Közben pedig az ugyan- csak előfizetés alapján részletekben közzétett PETHE-féle elméleti és gyakorlati gazdaságtan¹² csökkentette a gazdasági ismeretek után vágyakozó olvasók hiányérzetét.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung röplapsorozat-melléklete Napoleon 1805. évi háborújáról. NAPOLEON harcairól a korabeli periodikák állandó rovatokban bőséges híryanaggal számoltak be, a csaták kimeneteléről számtalan röplap jelent meg, csak a harcokról szóló, újságmellékletként, periodikusan kiadott haditudósító röplapsorozatot nem ismertünk eddig. Most előkerült egy, a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1805. nov. 14—dec. 12-ig minden számában „Mit besondernern Kriegsnachrichtlichen Beilagen Nro ...” szöveggel hirdetett röplap-melléklet. A hirdetett rölapok 1—25. számát megtaláltuk a Keszthelyi Helikon Könyvtárban, és az Országos Széchényi Könyvtár Plakáttárában a teljes sorozatot, vagyis az 1—26. számot. Budán jelent meg, naponta, 1805. nov. 13—dec. 8-ig. Quart alakú, német nyelvű, terjedelmét a híryanag mennyisége szabta meg. Legtöbb szám egylapos, de van négylapra terjedő nyomtatvány is. Az egyes rölapokat nem a közös cím kapcsolja össze, hanem a fejléc helyén feltüntetett sorozatszám.

A *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* indokolja már az első röplap megjelenésekor, nov. 14-én, hogy miért volt fontos haditudósító mellékletének a kiadása: „Se. Königl. Hoheit der Erzherzog Palatin geruen den deiden Städten Ofen und Pest täglich eingehende Kriegsnachrichten durch das Ofner Zeitungscomptoir gnädigst mitzutheilen, welche in unseren Zeitungsblättern, auch zur Kenntniss der übrigen Landesbewohner werden gebracht, und nach den Numern (wie schon heute geschicht) beigelegt werden.” A röplapsorozat első számán is a kiadásának fontosságáról olvassunk: „Da es die gegenwärtigen Zeitumstände erfordern, zur allgemeinen Beruhigung des Publikums die neuen Kriegsereignisse öffentlich bekannt zu machen; so wollen Se. Königl. Hoheit der Erzherzog Palatin, täglich dieserwegen Nachrichten ertheilen lassen, und heute sind nachstehende Berichte angekommen.” A háborúskodás befejeződése után a rölapok megszűnését a főlap jelenti be: „Mit der Kriegsnachrichtlichen Beilage Nro. 26 seit welcher keine weiter mehr hier erschienen ist.” A főlap csak szerdán és szombaton jelent meg, ezért a naponta megjelent mellékletek sorozatszámait összevontan hirdeti: „Nro 2. 3. 4., Nro. 5. 6. 7. 8.” stb.

A napi hírközlés fontosságát indokolja a *Magyar Kurir* 1805. okt. 22. száma is, mely a *Wiener Zeitung* hírdetéseit teszi közzé magyarul: „Mint hogy Bétsi Udvari, vagy Bétsi Német Ujjság, és a rendkívül való Haditudósítás vagy Extra-Blatt nevezetek gyakran fordulnak elő: ezeknek esmérések végett tehát, mi is ide tesszük azon megjegyzést, a mellyet a nevezett Udvari Ujjság Kiadója ezen alkalmatossággal és ezen dolog eránt közönségessé tett:”, „A külömb külömb táborok, (úgymond) gyakran meggátolják fekvéseik által a posták járásait, és a külső Statusokból jövő tudóstítások, a mellyek

¹² PETHE Ferencz: *Pallérozott Mezei Gazdaság* c. nagyértékű terjedelmes művét három kötetben adta ki. (Előfiz. felhívás a M. K. 1802. aug. 6. 176. l.) Az I. köt. Sopronban jelent meg 1805-ben, a II. köt. Pozsonyban 1808—1813, a III. köt. Bécsben 1814-ben. Valószínűleg ezen a művén való fáradozás okozta, hogy az ígért gazdasági szaklapot csak e nagy munkája megjelenése után indította meg 1814-ben Nemzeti Gazda címmel.

a közönséges dolgoknak folyamatjokról tudósíttatni kívánó Publicum figyelmetességét megérdemlik, gyakran azon napokon érkeznek-meg, midőn a Szeredán és Szombaton kijönni szokott Udvari Német Ujjság már kiadatott. Ezen fogyatkozásnak kipótolása végett tehát, vagy más szóval, hogy az ilyen fontos Hadi Tudósításoknak kiadattatásokat a következő Szeredáig, vagy Szombatig elhalasztani ne kelljen: erre nézve szokták azokat rend kívül való Toldalékoknak kiadni.”

A hadi tudósítások nagy része — úgy látszik ebből a hirdetésből — egy-egy újság kiadásában megjelent *Toldalék*. Mégsem találtunk NAPÓLEON korábbi és későbbi háborúiról szóló, Magyarországon, újságkiadásban megjelent röplapsorozatot. Még az azonos címmel kiadott hadi tudósítások sem bizonyos, hogy sorozatszerűen összetartoznak. Ismerünk rölapokat az 1805. és 1809. évek háborúiról, melyekből több szám jelent meg *Kundmachung, Tags-Bereicht, Kriegsbegebenheiten* címmel, de nem találunk az egyes címek között röplapsorozatszerű összefüggést, még kevésbé bizonyítható, hogy valamely korabeli újság kiadásában, annak mellékleteként jelentek volna meg. Előfordul, hogy egy-egy rölap címe a megjelenése idejében rovatcím is valamelyik újságban. Csak megemlítünk példaképpen egy ilyen rölapot *Eventus Bellici* fejléccel jelent meg néhány latin nyelvű rölap, 1805. nov. 17, 23, 26, 30, dec. 4, 7. keltezéssel. A nov. 26-án kiadott rölap beleolvadt az *Ephemerides Statistico — Politicæ* című latin újságba: „Appendix ad Ephemerides Politici — Statisticæ. Eventus Bellici.” Ez a fejléc szövege, a lapszámozás a főlapét folytatja, 997—998 l., míg a többi rölap lapszámozás nélküli, ill. az okt. 23-i kiadás számozott, 1—8. lap. Az *Eventus Bellici* nem az *Ephemerides Statistico — Politicæ* számaival egy napon jelent meg, dátumozásuk nem azonos, sorszám hiányában azt sem tudjuk megállapítani, vajon naponta adták-e ki, mert csak a dec. 7-én megjelent kiadáson van sorszám, „Nro 23.” Az újság nem hirdeti, hogy *Eventus Bellici* című melléklete volna. Nem derül ki, hogy az *Eventus Bellici* röplapsorozatnak tekinthető-e, melléklete-e az *Ephemerides Statistico — Politicæ* című újság 1805. évi kiadásának, ha igen akkor mikor indult, mikor szűnt meg, és hány szám jelent meg belőle.

Csak a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* hadi tudósító mellékletéről vannak pontosabb adataink. Ez az újság melléklete első számának a kiadásánál azt is bejelenti, hogy naponta jelenik meg. Híreit pedig olyan hivatalos tudósításnak tekintették az olvasók, mint ezt a *Magyar Kurir* 1805. okt. 22-én a hadi tudósítások ismertetéséről közzétett hirdetésben olvassuk: „A valóságos tiszta igazság leszen megismertető tziemek ezen Toldalékoknak minden esetben, még akkor is, midőn a változandó hadi szerentse az ellenségnek kedvezend.” A hadi tudósítások híreinek megbízhatóságát azért kellett kiemelni, mert pl. az 1789-es harcokról nem hivatalos közeg, hanem az újság levelezői tájékoztatták a szerkesztőt — mint ezt a *Magyar Kurir* 1789. jún. 27-én közzétett felhívása bizonyítja: „A kik a táborozó helyekről ezen háború alkalmatosságával bizonyos Tudósításokat küldenek hozzánk, azok küldjék-bé Titulussakat-is, és a háború után-is 3 esztendeig ingyen újságokat küldünk az illyeneknek. Hozzánk küldött Leveleiket pedig ne féltsék, hogy senki meg-lássa. Az azt vizsgáló Úr ki-huzza azt a mi Levelünkéből, a mi nem oda való, másnak pedig nints hatalmában tudákozni mit irt.”

A *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1805. évi röplapsorozata valóban a lakosság hiteles háborús hírforrása, úgyannyira, hogy aki nem járatta az újságot, s így avval együtt nem kapta kézhez, pénzért is megvásárolta az egyébként ingyen, az utcán is osztogatott rölapmellékleteket. A főlap 1805. nov. 21-én felhívással igyekezett megakadályozni a mellékletek jogtalan árusítását: „N B. Es sind beim hiesigen (Ofner) Zeitungscomptoir Klagen eingelaufen, dass die seit einiger Zeit hier erscheinenden Extrablätter hie und da für Gelb verkauft werden. Man macht daher dem resp. Publikum von Ofen und Pest bekannt, dass jene Extrablätter unentgeltlich vertheilt, und

von dem Unternehmer dieser Zeitung an die löbl. Obrigkeit beider genannten Städte abgegeben werden, die dieselben durch ihre Trabanten von Gasse zu Gassa, ebenfalls unentgeltlich, austragen lässt." A nov. 27. után kiadott röplapszámokra a dátum alá nyomtatták, hogy „Unentgeltlich.”

BUSA MARGIT

Egy Lúdas Matyi-kiadás további példánya. MILHOFFER Alajos közleménye megismertet bennünket egy Nagyváradon 1815 és 1817 között nyomott *Lúdas Matyi*-kiadás első ismert példányával (*Magy. Könyvszle.* 1959. 202–203. l.). Hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy az Országos Széchényi Könyvtár példányán kívül ugyanebből a kiadásból még egy szép és ép példány található dr. FORGÁCS Béla (Budapest) magángyűjteményében. Ez a példány mindenben megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárával. Borítólapja ennek sincs, de — láthatóan — nem is volt soha.

SCHIEBER SÁNDOR

Guzmics Izidor a pécsi könyvtárról. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez.) GUZMICS Izidor, KAZINCZY egykori híve és levelezőtársa, bakonybéli apátoskodása idején, 1835 szeptemberében látogatást tett Pécsen. A látottakról röviden így számol be napójában:¹

„... Itt [ti. Pécsen] megnézegetéink mindent; az új iskolai intézetet, a két könyvtárt, mellynek egyike egészen Szepesy könyveiből áll. Itt minden nemes ízléssel készült, tágas és tiszta. Megnézénk a roppant templomot, mellynek külje egyetlen, belje tiszteletre gerjesztő. Fölmenénk a négy toronynak egyikébe. Látni az előttünk elterült gyönyörű vidéket. A nem püspöknek, hanem inkább sz. Ferencz fíjainak készült püspöki lakban épen a levéltár volt munkába, mellyben minden átvizsgálva, följegyezve, külön osztályozva. Egy billiárd is ötilik szemembe; de a püspök nem billiárdoz, pedig ez volna neki hasznos mulatság, de sakkoz s ez nem neki való.”²

A könyvtár történetét foglalkozó irodalom nem említi GUZMICS naplóját. Minthogy a bakonybéli apát megjegyzése az új iskolai intézettel és a két könyvtárral kapcsolatban némi félreértésre ad alkalmat, úgy véljük, talán nem lesz felesleges a kérdés tisztázásának megkísérlése. Annál is inkább, mivel az egykorú beszámolók és leírások kivétel nélkül csak egy neves pécsi könyvtárról írnak, KLIMÓ György gyűjteményéről, azaz a püspöki könyvtárról, amely utóbb egyetemi könyvtárrá lett. HAAS Mihály baranyai monográfiája,³ a kor fontos gazdasági, művelődésügyi és statisztikai forrásmunkája, szintén egyetlen könyvtárat ír le, noha részletesen beszámol SZEPESY működéséről.

A GUZMICS naplójában említett „új iskolai intézet” a rendelkezésre álló adatok szerint voltaképpen a mai Pécsi Egyetemi Könyvtár épületével azonos. Ezt a klaszszicista stílusú, emeletes épületet SZEPESY Ignác emeltette 1830-ban, százezer váltóforintos költséggel, a jogakadémia (lyceum) otthonául.⁴

¹ *Guzmics Izidor apáti naplója* Sörös Pongrácz közlésében. Irod. Tört. Közl. 1903. 346. l. A napló a pannonhalmi levéltárban, Act. Abb. Bakonbeliensis fasc. 8. nr. 22. alatt található.

² Saját kiemelésem.

³ *Baranya*. Pécs, 1845. 350 l. (A magyar orvosok és természetvizsgálók hatodik nagygyűlése alkalmából megjelent „emlékirat”.)

⁴ SZAUTER Antal: *Emléklapok B. Szepesy Ignác néhai pécsi püspök arcképeinek... teleplezési ünnepélyéről*. Pécs, 1869. 33 l.

Utóbb mégsem az egész jogakadémia került az épületbe, mivel SZEPESY megvette a megyétől a pálosok Fő utcai (ma Kossuth L. u.) elhagyott rendházát, amely alkalmasabb volt e célra. Ennek következtében a mai könyvtár épületében csak a bölcséleti és teológiai előadásokat tartották, az előbbieket 1852-ig, az utóbbiakat az 1880-as évek derekáig.⁵

Az előadások megkezdése után néhány évvel itt kapott helyet a püspöki könyvtár is, amelynek eredeti otthona az alapító KLIMÓ György rendelkezése folytán, a püspöki palota délnyugati szárnyán levő zömök torony volt. 1832. szeptember 5-én kelt levelében SZEPESY Ignác elrendelte, hogy a püspöki palotában elhelyezett gyűjteményt szállítsák át az újonnan emelt épületbe, és ott az emeleti két teremben helyezték el, ahol előbb a filozófiai előadásokat tartották. A harmadik teremről úgy intézkedett SZEPESY, hogy az nyilvános olvasóterem legyen, s mint ilyen, álljon mindennap a látogatók rendelkezésére, kivéve az ott tartandó nyilvános vizsgák és vizsgaelőadások napjait. Levelében azt is elrendelte még SZEPESY, hogy ezekről az időpontokról a kifüggesztett táblákon időben értesíteni kell az olvasóközönséget.⁶

A *Társalkodó* pécsi levelezője így írja le a könyvtár új otthonát: »... nem hallgathatom-el a' püspöki nyilvános könyvtár' új épületét, melyet finom ízléssel 's tetemes költséggel alapjaibul emelt-föl fentisztelt Püspökünk. A' könyvtár felső emeletét foglalja-el 's különösen két tágos teremet a' halhatatlan emlékezetű KLIMÓ György pécsi püspök' könyvtára tölt-be, közöttük az azoknál még tágasb olvasó-szoba, mellyben számos külföldi 's csaknem minden hazai újság 's folyó-írás püspöki költségen megszerezve, mindig készen áll az olvasók' 's tanulni kívánók' számára. E' tágas olvasóterembe szándékozik püspökünk tulajdon válogatott könyvtárát 's az eddig-is saját költségein a' könyvtár' számára vett újabb munkákat helyezni 's közhaszon végett nyilvánossá tenni. Itt lakik a' könyvtár' öre-is négy teológiai tanítóval. Ugyan ezen épületben földszint egyéb alkalmatosságokon kívül van még két iskola-is a' teológiai leczkék' számára ..."⁷

A KLIMÓ-féle gyűjtemény mintegy tizenötezer kötetre rúgó állománya SZEPESY rendelkezésének értelmében tehát az emelet két szelős termében nyert elhelyezést. Az emelet harmadik, középső terme, amely a legközelebb fekszik az emeletre vezető lépcső torkolatához, olvasóterem lett, s egyben a vizsgák és disszertációk színhelye, de ugyancsak ide került a SZEPESY-féle gyűjtemény négyezernyi kötete is.⁸

Amikor GUZMICS Izidor Pécssett járt, a mai egyetemi könyvtár épülete még valóban új iskolai intézet volt, csak néhány éve működött benne a lyceum filozófiai és teológiai „tanszéke”. A bakonybéli apát naplójában említett két könyvtár pedig KLIMÓ György és SZEPESY Ignác gyűjteménye volt, mindkettő egy helyen, az akkori felső-oktatási intézmény épületében.

Gondolhatnók ugyan, hogy GUZMICS Izidor még a régi helyén, a püspöki palotában tekintette meg a SZEPESY-féle gyűjteményt, tekintve, hogy a *Társalkodó* levelezője 1833 nyarán még csak mint szándékot említi a SZEPESY-féle anyag átszállítását az új épületbe. Ennek a feltevésnek azonban ellene szól az apát előadásának sorrendje. Az „új iskolai intézet” után nyomban a „két könyvtárról” ír GUZMICS Izidor, azután a székesegyházról említi, s csak ezek után tér át a püspöki palotában tett látogatására. Ha a püspöki palotában tekintette volna meg GUZMICS Izidor a pécsi püspök könyv-

⁵ VASSKÓ Ilona: *A pécsi püspök könyvtár francia nyomtatványai és kéziratjai*. Pécs, 1934. 21. l.

⁶ A szeminárium igazgatóhelyetteséhez és prefektusához, NÉMETHY Jánoshoz intézett latin nyelvű levél egyes részleteit közli VASSKÓ i. m. 19—20. l.

⁷ 1833. 33. sz. júl. 13. (*Levél-törődék Pécsről, jún. 25.*)

⁸ HAAS i. m. 314. l.

tárát, más volna feljegyzéseinek sorrendje, SZEPESY könyvtáráról a püspöki palotával kapcsolatban szólt volna.

A naplóban említett két könyvtár kérdésének nyitja véleményünk szerint a következőkben rejlik. Ma KLIMÓ- vagy püspöki anyagnak, KLIMÓ- vagy püspöki gyűjteménynek nevezi a köznyelv a bennük foglaltakkal együtt műemlékké nyilvánított három emeleti terem anyagát. (A teljesség kedvéért említsük meg, hogy ugyanebben a három teremben van elhelyezve az ún. kanonoki anyag is, a kanonokok által a püspöki könyvtárra hagyott könyvanyag is.)

GUZMICS Izidor pécsi látogatása idejében, vagyis SZEPESY életében, a KLIMÓ-féle anyagtól még élesen elkülönült az újabb keletű, akkoriban modernnek számító SZEPESY-féle gyűjtemény. Köztudomású volt, hogy SZEPESY Ignác számottevő módon gyarapította saját gyűjteményével a híres KLIMÓ-könyvtárat. A két bibliofil püspök könyvgyűjteménye akkor még nem alkotott egységet a köztudatban, amiként ma. GUZMICS Izidor ezért írt naplójában két pécsi könyvtárról. Látogatásának emlékét a könyvtárban a régi vendégkönyv két autográf sora őrzi:

„Guzmics Iszidor bakonybéli apát
Szept. 2d 1835”

HERNÁDY FERENC

A könyvtáriügy Győrött, a Tanácsköztársaság idején. Alig öt nappal azután, hogy március 23-án a szocialista párt győri pártvezetőségi ülése dr. POCÁNY Imrénét a város kulturális ügyeinek népbiztosává választotta meg, máris megjelent nyilatkozata legközelebbi művelődési elgondolásairól: „A tervek között elsősorban egy modern közkönyvtár megteremtése áll. Egyesíteni akarjuk a városi könyvtárral a püspöki könyvtárt, a népkönyvtárt, majd a meglévő anyagot kiegészítve modern szociológiai könyvekkel, megnyitjuk a közhasználatnak. A nyilvános városi könyvtár megvalósítása a lehetőségek szerint rövid idő kérdése lesz. Elrendezésében, kezelésében, a budapesti nyilvános városi könyvtár mintaszerű intézménye fog példaképpül szolgálni.” (*Győri Hírlap* (63) 75. sz. III. 30. 2. 1.)

A város közvéleménye, dolgozóinak művelődésre vágyó tömegei örömmel üdvözölték ezt a szándékot. Megnyilvánult ez a mindennapi beszélgetésekben és a hivatalos tanácskozások során egyformán —, emlékezik vissza GŐCZE Géza és KŐMŰVES József ezekre a napokra. A Győri és Győrmezei Szocialista Párt hivatalos lapja, a *Testvériség* erőteljesen kiáll a terv mellett:

A proletárállam a művelődésügyet sokkal fontosabb feladatának tekintette, mint az osztályállam. Ezért jelent meg már április elején a Forradalmi Kormányzótanács LIV. sz. rendelete a művelődésügy szervezéséről. E nagy fontosságú, mélyreható intézkedés azt tűzte célul, hogy gyökeresen átalakítsa a művelődés és oktatás eddig érvényben volt rendszerét. Elrendelte tehát a Forradalmi Kormányzótanács, hogy a Munkás-Katona- és Földműves Tanácsok kebelében művelődési osztályok alakuljanak. A művelődési osztály végrehajtja a tanács rendeleteit, a helybeli művelődési intézmények gazdasági ügyeit vezeti, ellenőrzi működésük szellemét, a tanulók fegyelmi ügyeiben önállóan intézkedik (az iskolabizottság útján), a helyi művelődésügy emelése érdekében kezdeményez és foganatosít, állást foglal gyermekszociális kérdésekben, minden helyi művelődésügyben a felettes tanácsnak véleményt ad.

„Örök szegényo marad Győrnek, hogy ilyen élénk forgalmú és gazdag város oly sokáig adósa maradt a kultúrának evvel az igazán fontos közművelődési intézménnyel, mikor más vidéki városok már régen létesítettek ilyen modern közkönyvtárakat.”